

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ГЕНЕТИКІВ В УРСР (ДРУГА ПОЛОВИНА 1940-Х – ПОЧАТОК 1950-Х РОКІВ)

Відразу після закінчення війни відновилося знищення агробіологічної науки і вчених-генетиків, яке було розпочате до її початку. Дискусії з проблем генетики і дарвінізму знову набули актуальності, і в центрі уваги радянських біологів стали нові спроби Лисенка піддати ревізії основні положення дарвінізму. Так, в 1945 р. він виступив із запереченням внутривидової боротьби: «Внутривидової конкуренції в природі немає, і немає чого її в науці видумувати». Заперечуючи наявність внутривидової боротьби, Лисенко запропонував новий агроприйом – так звану «гніздову висадку» рослин, переконуючи, ніби рослини, які ростуть разом, надають одна одній взаємну підтримку. Метод був дійсно широко застосований за наказом «зверху». Розгорілася нова полеміка. Радянські біологи-дарвіністи на великому фактичному матеріалі заперечили нові лженаукові позиції Лисенка. Становище його погіршилося. Незабаром «вченому» стало відомо про критичне ставлення до його поглядів і діяльності Ю.А. Жданова, який займав тоді пост завідуючого відділом науки ЦК ВКП(б). 10 квітня 1948 р. Юрій Андрійович виступив у аудиторії Московського Політехнічного музею на семінарі лекторів із доповіддю, в якій піддав критиці Лисенка за антинаукові теорії.

Втрата позицій у відділі науки ЦК загрожувала президентові ВАСГНІЛ повним крахом. Критику необхідно було погасити. Відразу після виступу Ю.А.Жданова 17 квітня 1948 р. вчений пише листа Сталіну із скаргою на Ю.А.Жданова, який у своїй доповіді використав наклепи антимічурінців, котрі не давали йому можливості працювати. Через деякий час він був викликаний до Сталіна, який його підтримував, доручив йому скликати сесію ВАСГНІЛ і виступити із доповіддю. 15 липня 1948 р. були затверджені без виборів 35 нових академіків ВАСГНІЛ, яких запропонував Лисенко. Спираючись на новий склад академіків ВАСГНІЛ і підтримку Сталіна, «вчений» вирішив покінчити зі всіма своїми противниками на сесії ВАСГНІЛ. 31 липня Лисенко виступив із доповіддю «О положении в биологической науке». Її основу складала твердження про недоречність висновків генетики. Найхарактернішою рисою викладу була безапеляційність. Вислови були рішучими, звинувачення категоричними, конкретні докази не наводилися, тому що вважалося, що вони не були потрібні: буржуазна сутність генетики і її ворожість декларувалися віднині і назавжди. Він піддав виправленню теорію еволюції Дарвіна, виступив проти вчення Вейсмана, напав на сучасну йому генетику, «морганізм-менделізм», на хромосомну теорію спадковості. В ході доповіді недобрими словами згадував І.І.Шмальгаузен, Н.Н.Кольцова, Н.П.Дубиніна, П.М.Жуковського, братів Завадських, А.Р.Жебрака. Сесія

прийняла постанову, в якій схвалювалися всі положення доповіді. Таким чином було вирішено спірне питання в галузі біології. «Мічурінська» біологія стала партійною платформою. Якщо до серпневої сесії біологи ще могли мріяти про «свободу слова» в межах своєї спеціальності, то після сесії для багатьох нездійсненою мрією стала хоча б «свобода мовчання».

Не обминули наслідки серпневої сесії ВАСГНІЛ й Україну. Кампанія боротьби проти генетиків і генетики, як такої, розгорнулася повсюдно і скрізь. У вересні 1948 р. в Києві, зокрема, було скликано збори громадськості республіки, на яких з доповіддю виступив М.Ольшанський – один з найближчих помічників Лисенка. У ній він наголосив на завданій науці і господарству республіки «мендалістами-морганістами», «що окопалися на Україні», шкоді. Серед них було названо українських вчених, які не поділяли поглядів Т.Лисенка, таких, як академік АН УРСР М.М.Гришко, професори Л.М.Делоне, І.М.Полякова, С.М.Гершензон. Було ліквідовано відділ генетики Інституту зоології АН УРСР. Усіх вчених-генетиків, які викладали у вузах, за наказом міністра вищої освіти СРСР було звільнено з посад як антимічурінців. Їх змушували зрікатися своїх поглядів і переконань, засуджувати власні помилки і прорахунки, відмежовуватися від менделізму-морганізму як прояву ворожої зарубіжної ідеології в біологічній науці. У республіці, як і в цілому в країні, в біологічній науці й агрономії запанувало всевладдя лженаукової лисенківщини. У всіх вищих навчальних закладах України було вилучено окремі підручники й навчальні посібники, написані прихильниками генетики. Переглянуто програми з біологічних та суміжних наук, знято курси «Генетика з основами селекції», «Динаміка розвитку організму», «Вступ у біологію». У серпні 1948 р. ЦК ВКП (б) прийняв постанову «Про стан викладання біологічних наук, заходи щодо зміцнення біологічних кафедр у вищих навчальних закладах». Лише протягом двох місяців, що минули після сесії, у вузах СРСР звільнено 115 осіб, в тому числі деканів, завідуючих кафедрами, професорів, доцентів. Серед звільнених були декани біологічних факультетів Львівського та Ужгородського університетів, завідуючі кафедрами Київського університету С.Гершензон, М.Гришко, Харківського – І.Поляков, медичного інституту – Єфимов.

Таким чином, у повоєнні роки мало місце грубе втручання в генетику адміністративно-командної системи. Так звана лисенківщина завдала великої шкоди українській науці, внаслідок чого було звільнено з роботи, усунуто від наукової та педагогічної діяльності видатних вчених-генетиків – О.Богомольця, Д. Воронцова, С. Гершензона, М. Гришка, Л.Делоне, М.Дубовського, Ю. Мірюту, І. Полякова, М. Попова, Ф. Страутмана, Д.Третьякова, М. Холодного та ін. Ліквідовано наукові центри у Львові, Запоріжжі, Харкові, Дніпропетровську, що негативно позначилося на вирішенні багатьох господарських і соціальних завдань.